

ACC. N:R M.177....

Dubblatt

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
1 ARKIV

"Pottetorpa here."

Från min skolpojkestid erinrar jag mig ett besök å Smålands fornsal i Växjö. Den var åtminstone på den tiden tämligen sällan tillgänglig för allmänheten och för oss skolpojkar brukade våra skoltimmar dessutom vara ett hinder för museibesök. När vi så någon gång kom dit, fick vi gå omkring och titta på föremålen tämligen planlöst, och någon synnerlig behållning hade vi knappast därav. En gång hade jag emellertid turen att få följa med några släktingar som kommit på tillfälligt besök till staden. De hade på något sätt ställt om att museet blev dem tillgängligt på extra tid, och en för sin skämtsamhet och gemytlighet känd läroverkslärare förevisade föremålen. Långa historier berättades och saker som man eljest ej skulle ägnat någon uppmärksamhet kom på det sättet att intressera en och fästa sig i ens minne.

Bland annat som jag ännu erinrar mig, var ett järnföremål som läraren tog upp ur en monter. "Kan du gissa vad det här är?" frågade han mig. Jag svarade blygt att det var väl en liten hästsko. "Nej, det är en klackskålla som har tillhört Pottebo here." Och så berättades det om denna "heren." Vem som gjorde det minns jag inte mer, men innehållet var ungefär följande!

A. Puttebo here. "Puttebo here var en ovanligt stor

ACC. NR M. 177

Dubblätt

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

1 ARKIV

och stark smålandsbonde, men snäll och beskedlig. Som pojke visade han inga särskilda prov på styrka och man visste inte vad han dugde till förr än en gång han skulle köra hem timmer. Han gjorde i ordning ett väldigt lass och när han skulle köra hem orkade inte oxarna dra det från stället. Då slog han i hastigheten till den ene oxen med handen så att ryggen knäcktes och oxen dog. Fadren blev förskräckt och ledsen och förebrädde honom, men han spände från, lade den döde oxen på lasset och drog ensam hem alltsamman.

Han var förstås betydligt större än vanliga människor. En gång när han var på en marknad roade sig en massa pojkar med att klättra upp på honom. När så en hel hop hängde på honom och han tyckte det blev för besvärligt, bara ruskade han på sig och då föll de allihop. Det blev emellertid folkskockning och bråk och för att fri sig tog han fatt i en vagn och svängde den runtomkring sig så att ingen kunde komma honom nära.

En gång begav han sig ner till Karlshamn för att köpa en tunna salt. Handelsmannen frågade var han hade sin vagn, men han svarade att han skulle bära hem den. "Ja, kan du det, så ska du få saltet till skänks," sa handlanden och lade för säkerhets skull ett par tiopundsvikter i säcken. Pottetorpa here kastade säcken på ryggen som ingenting och gav sig i väg. Bokhållaren skulle följa efter och se om han värligen bar säcken hela vägen. När "heren" hade gått ett bra stycke och kommit

2

till ett ställe i skogen, där det växte lingon, gick han från vägen och började plocka bär och äta men fortfarande med säcken på ryggen. Då tyckte bokhållaren inte det var lönt att följa längre.

Hur beskedlig och godmodig Puttebo here än var, blev emellertid bönderna till slut så rädda för hans ofantliga styrka att de beslöt göra av med honom. De lurade honom då att gå ner i en brunn för att rensa opp den, och när han väl var nere, välte de ner stora stenar på honom. Först kastade han tillbaka stenarna, men till slut kastade de ner en så stor sten att den träffade honom i huvudet och han dog."

Mina sagesmän trodde på den här framställda historiens sanning och det gjorde förstås jag med. Men granskar man berättelsen i dess detaljer, så är det ej utan att man drar sina misstankar om att det inte hänger så rätt samman med allt som berättas om heren, och detta inte uteslutande på grund av det övermänskliga i de omtalade kraftproven. Det är nämligen något mycket vanligt att en person, som genom någon särskild egenskap kommit att sysselsätta folkfantasien, blir arvtagare av en hel del historier, som ursprungligen berättats om helt andra personer med liknande egenskaper. Sålunda berättas om Bellman en hel mängd lustiga upptåg som han aldrig haft att göra med,

men som förut berättats om andra personer, och på sina håll har Tegnér börjat ärva Bellman i detta hänseende. På samma sätt ligger det nära till hands att en man, som blivit känd för en ofantlig kroppsstyrka, tar i arv en del äldre historier om styrkeprov, vilka berättats antingen om personer, som verkligen levat men vilkas namn glömts bort, eller om folksagans diktade hjältar. Att det gått så med Puttebo here eller Pottetorpa here, såsom han egentligen bör kallas, syns kanske ej strax, om man blott ser på den framställning som jag i mina pojkkår hörde, men följande historier som jag hämtat ur olika tryckta och handskrivna källor visar det så mycket tydligare. Jag börjar med de mest fantastiska berättelserna.

B. Om Pottebo Here.¹⁾ Sven i Pottebo, som var en både duktig och vacker karl, hade en gång råkat dröja för länge i skogen. På hemvägen mötte han ett vackert fruntimmer, som inte

1) Småländska landsmålsföreningens i Uppsala handskriftsamling Band II s 109-112. Uppteckningen som är gjord på landsmål 1875 återgives här något förkortad.

var någon annan än skogsfrun, och hon sökte på allt sätt förföra honom. Först avvisade han henne, men sen hon hotat med att han inte skulle komma från stället om han ej gjorde henne till viljes, måste han ge med sig. Hon befällte honom också att hugga in sin yxa i bärgen, där den skulle sitta tills sonen som han skulle få med henne kunde ta dän den. Sen hon så fått sin vilja fram, gav hon till ett skratt så att det skallade i skogen och försvann.

Tiden gick och Sven anade inte att det skulle bli något av äventyret, men så en tio eller tolv år därefter kom där en pojke med en yxa på armen till Sven, som stod på logen och tröskade. Pojken hälsade och frågade: "Ska ja hjälpa er å tröska, fallet?" och lämnade yxan, som Sven riktigt kändes vid. Sven blev flat men sa: "Dä kan du la få, bara ja fått gjort en liten pläjel," och så gjorde han en liten "pläjel" så stor så den kunde passa för en sådan nybörjare. Men den tyckte pojken var för liten och gjorde sig själv en bättre "mä ena gapstång te hånval å en såjestock te sloje." Så bad han far sin gå på rännet och häva ner och började tröska så logen blev halv på en liten stund. "Nu förlove vi kasta," sa Sven och begrep inte hur han skulle reda sig med så mycket på en gång. "Vänta lite, sa ja hjälpa te," sa pojken, kröp upp på rännet. knäppte ner byxorna och ställde till en sådan blåst¹⁾ så alla agnar flög ut genom dörren och säden

1) Originaluppteckningen har här en mycket drastisk skildring.

låg kvar så ren och strid så det var en lust åt det.

Denna pojken växte så opp och kallades allmänt Pottebo here och gjorde sig känd vida omkring. (Här berättas historien om saltsäcken och de 2 tiopundsvikterna. Stadens namn nämnes ej.)

En gång var han med i krig men ville inte ha någon bössa utan bad bara att få äta sig mätt först. De kokte en stor kittel med välling till honom och han åt. När fienden sköt på honom, bekom det honom ingenting, utan han bara plockade opp kulorna och sa: "Kasta inte blåbär i vällinga, era uslinga!" Men när han väl hade ätit, band han en stor kätting vid en lång stång och sprang så till fienden och piskade på och sablade ner tusentals. "Där ska I ha för I kasta blåbär i min välling!" sa han och sopade ren platsen på lite grand.

Den här meddelade berättelsen är från Habo socken i Väster- 6
götland ungefär $1\frac{1}{2}$ mil norr om Jönköping. Följande berättas från
Månsarps socken i norra Småland ungefär $2\frac{1}{2}$ mil söder om Habo.

C. Om skogsfrun och hennes son.¹⁾ Det var en som var på
skogen och högg kolaved. Och när det led mot middag, så kom hans
hustru med mat till honom, och han åt, och sen så la de sig och

¹⁾ Svenska Landsmålen B.2 1908: B.Karlgren, Folksägnen från
Tveta och Mo härader, sid. 8-11. Sagan är här ordagrant citerad.

vilade, och hon blev med en pojke efter det. Men det var inte hans gumma ändå, för det var skogsfrun, fast hon hade gjort sig sådan. Och när hon skulle gå, så sa hon, att hon ville ha hans yxa. "Vad skall du med den till?" sa han. "Ja har väl inte någon annan än denna här, och den behöver jag." Men hon gav sig inte, så han fick lov att ge henne en, som han hade i ett annat hugge. Och efter en stund, när hon var gången, så kom den riktiga gumman med mat till honom. "Vad nu," sa han, "är du allt här igen." - "Nej, jag har väl inte varit här," sa hon. Och då började han allt fundera, hur det var fatt.

Och en annan gång, när skogsfrun kom på samma vis, så bad hon, att han skulle sätta stämpel på yxan. Och han skrev dit sitt namn på skaftet.

Han var smed med, den bonden, och när han blev gammal, så rådde han inte gå ut på skogen, utan var hemma i smedjan. Så en dag kom det en pojke till honom, för han skulle laga en yxa. Och när han fick se henne, tyckte han: "Fan i mig är inte detta min yxa?" "Jaså," sa pojken, "fan i mig är inte han min far."

Och den pojken brukade de kalla Pottetorps here. Och det var en redig en. De skulle fälla träd, och de andre de fick lov att hugga isär det i småbitar, för att rå med det, men han tog hela trädet på axeln, och så tog han ett till, och en av pojarna satte sig uppepå. Och när han kom på gården, så kasta-

de han av sig bördan, så den andre han trillade ner och slog av sig benet. "Jaså jag hade en broms på, det visste jag inte," sa han. Och så skulle de täcka ett tag en gång, och de visste inte, hur de skulle bära sig till att få upp det, timret och stockarna. "Å, laga till det ni bara," tyckte han," så skall jag allt ha upp det." Och han tog det i famnen hela hästlass och oxlass och bar upp det, och sen gjorde han det färdigt på ett par timmar.

Men han var inte god att råka ut för. De var osams ett tag, och de skulle ge sig till att slå honom. Men då sa han bara: "Var så god och häng dig fast." Och där blev de hängandes hela raden vid honom. Och sen fick de springa, så de kunde slita opp sig. För han tog sju mil i steget, så han var nära att öda dem.

Och han var på skogen en dag och högg sig en väldigt stor björk och bar hem; men när han skulle lässa av sig det, så kasta-
de han storändan i backen, så toppen han vispade till, så pojken han for iväg så långt, så han kom inte igen på sju år. Och då hade han varit och bundit ihop sjustjärnorna. Se de hade väl varit som vanliga stjärnor förut, men han plockade väl ihop dem, så de sitter i en enda klunga.

Så det var obegripligt vad han var stark, fast han var så liten. Han var då så liten och spinkig, att han hade inte skor större än en karltumme. Och de andra pojkarna var så arga på honom förstås, för de rådde aldrig med komma åt honom. Men så hade

de kommit ihop fyrahundra för att slå honom, men då han fick se dem, så tog han och lyfte byggningen i handen, och då blev de rädda förstås, så de sprang sin väg. Och åt gjorde han, den heren: så mycket som de körde till honom med ett par hästar, det åt han opp.

Följande historia är att döma av däri omtalade orterna från en trakt av Småland i närheten av Växjö. Ehuru namnet på den stad, vari saltet hämtades ej nämnes är det tydligt att Växjö åsyftas och berättaren har varit medveten om att heren var från södra Småland. Lustigt är att han kallas ej blott Pottebo here utan även "Potte", vilket sålunda uppfattas som hans namn.

D. Pottebohere.¹⁾ Pottebohere skall ha varit av jättesläkt, "för hansa mor rände omkring på lekestoven å va stoel-

1) Uppteckning av P. Orse i Småländska Landsmålsföreningen i Uppsala boksamling, Samlingsband III s 95-100. Uppteckningen som är gjord på landsmål återges här i sammandrag.

ter på pojka" och en gång skulle hon ha råkat ut för en jätte fast hon skyllde på en annan, som fick gifta sig med henne, eftersom han inte kunde svärja sig fri. Det misstänktes emellertid att det inte stod rätt till med Pottes börd och han fick därför slita mycket ont i sin ungdom. Han var då dum och trög men blev ofantligt stark.

I socknen fanns en skräddare, som hette Lasse, med en krokig finger. Han brukade dra fingerkrok med folk och slå vad om brännvin. Han vann alltid och eftersom folk inte visste att fingern var krokigt vuxen, skämdes de över att inte rå på honom och bad Pttebohere försöka. Först var han lite blyg och ville inte. "Ska de va, så ska de va " sa Lasse, och Potte tog i och släppte inte taget. De drog allt vad de orkade. "Vill du ge med dig?" frågade Lasse. "Nej" sa Potte och tog fastare tag. Skräddaren började skrika. "Vill du räta?" sa Potte. "Släpp"! skrek skräddaren, men den som höll fast var Pottebo here och rätt som det var drog han av fingret på Lasse.

Pottebohere kunde som ingenting kasta en tunna råg på ryggen, men oxar kunde han inte bra handskas med, för de tålde inte hans starka nävar. - Här berättas så historien om salttunnan ungefär som i A. Bokhållaren bad några västboar, som skulle fara hem att följa Pottebohere och se att han bär säcken ända till Huseby i Skatelövs socken. De tyckte han gick

för långsamt och bad honom raska på, men han tyckte inte det var så brått och började plocka lingon. När han burit hem säcken, fann han tiopundsvikten och skickade den tillbaka till bokhållaren med hälsning att han visst av misstag råkat lägga det lilla lodet i saltsäcken.

E. Om Gutterorpa here.¹⁾ Ungefär som i A berättas om timmerlasset, om hur han blev anfallen av en hop blekingar på en marknad och till försvar svängde en vagn omkring sig, så att de anfallande föll och bröt armar och ben av sig, om salttunnan samt dessutom hur han blev anfallen på en lekstuga och därvid sköt en bänk framför sig, så de måste hoppa ut genom fönstren för att ej klämmas ihjäl.

Namnet på staden där han hämtade salttunnan omnämnas ej, åtminstone ej i det utdrag som stått mig till buds, men då det är med blekingar han har att göra på marknadsslagsmålet synes det mig sannolikt att Karlshamn åsyftas.

1) Språkprov från Tå av A Arvidsson ur Ö. Smålands och Ölands landsmålsförening i Uppsala samlingar. Samlingsband VI s 100.

F. Pottebo here.¹⁾ I övre delen av Lönsboda eller Örk-
socken skall den för sin styrka bekante Pottebo here ha bott.
Salttunnan hämtade han i Kristianstad.- En annan gång då han
var på väg från Kristianstad, kom han till Bjärlöv. Där höll
man på att plocka potatis på ett ställe utmed vägen. En kista
stod fullplockad. "Vad får jag om jag bär den?" sa heren. "Du
får vad där är i den," svarade bonden. Heren tog kistan på ryg-
gen och bar den ända hem.

En gång höll en bonde i närheten av sjön Immeln på
att lassa timmerstockar. Ett par väldiga stockar orkade han
inte med. I detsamma kom Potteboda here gående. "Varför tar
du inte upp stockarna på lasset?" frågade han. "Det väntar
jag väl med, tills torparna kommer och hjälper till," svarade
bonden. "Vad ger du mig, om jag lyfter upp dem åt dig?"- "Du!
Du får både dessa båda och de som äro kvar i högen" - "Tack
så mycket," sa heren, "Då bär jag dem ända hem." Och så tog
han en av de stora stockarna, kastade upp den på axeln och
gick utan vidare därifrån. Då började bonden att jämra sig:

1) Meddelat av Pehr Jonsson i Broby (Kristianstads län) som hört
den första av en omkring 60-årig snickare i Broby vid namn N.Ek,
den senare av förre skogvaktaren And. Andersson i Emitslöv, (78
år gammal).

ACC. NR M. 177

Dubblätt

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

10 bARKIV

"Aj, aj, mina stockar", sa han när torparna kom. "En karl står väl vid sitt ord och en tiggare vid sin påse" menade heren. Och bonden vågade inte annat än låta honom få stockarna.

G. Tultebo häre.²⁾ I Simrishamnstrakten bodde en ovanligt stor och stark man som kallades Tultebohäre emedan han var avlad av en skogsman. Hans mor skulle gå med mat till sin man som var ute i skogen på arbete, men träffade istället på en skogsman som hade påtagit sig hennes mans utseende. Med honom fick hon Tultebohäre, som var beskedlig och något enfaldig. Man märkte inte hur stark han var, förrän en gång han ensam var i skogen efter timmer. Han läste så mycket på åkdonet så att han körde ihjäl den ene oxen, men han lade den bara opp på lasset och drog själv hem det.

10

Det var i Simrishamn han hämtade den beryktade salt-
tunnan och när han fann de båda 10 pundarna, bar han dem tillbaka och sade att sådana klumpar ville han inte ha i saltet, utan de fick lov att ge honom salt för dem.

-11

2) Berättelsen har meddelats mig av Aktuarien Sven Berg, som omkring 1870 hört den berättas i sitt hem på Söderslätt av sin far. Historien om ölet har han hört av annan person.

En gång var det några som slog vad med en bokhållare att Tulte-
häre skulle kunna dricka ur en kanna öl utan att hämta anden
under tiden. När bokhållaren fick se hur stor heren var, blev
han rädd att förlora vadet och lade därför några sillar i ölet.
Tultebo häre drack ur alltihop utan att hämta anden. Då frågade
bokhållaren om han inte kände något i ölet. "Jo det kändes som
om det var lite humleknopp i det," sa Tultebo häre.

I de hittills berättade historierna är benämningen på
hjälten någotsånär detsamma, så att om än både äventyren och
ortsnamnen något varierar man dock kan vara säker om att en och
samme person åsyftas. Att Pottetorp såsom ort ej kan vara så
allmänt bekant, är ej så underligt och det har därför på sina
håll ersatts med Potteboda (också en ort i södra Småland) Put-
tebo (förkortning av det förra), Tultebo eller Guttorp (ort i
Kalmar län). Likheten med kända namn har helt naturligt under-
lättat sådana små förändringar. Annat är förhållandet med föl-
jande berättelse, som ej känner till en sådan benämning på hjäl- 12
ten, men däremot noggrant anger hans hemort.

H. Axel i Draget.¹⁾ I Draget, Hjälmeryds socken, bodde en bonde vid namn Lars. En dag då bonden var frånvarande, kom en person till hustrun, som var ute å åkren och ville umgås med henne. Hustrun, som fann karlen alldeles lik sin man, kunde intet ana att det var en annan som ville förleda henne till olovlig kärlekshandel med sig. Hon biföll hans begäran, sedan hon först förhålllet honom hans oartiga begäran att intet kunna vänta till lägligare tid. Av denna beblandelse blev hustrun havande och efter den tiden, som naturens lagar föreskrivit kvinnan, födde hon en son, som kallades Axel, som i den mån han uppväxte blev den starkaste bland människor. Allmänt troddes att hans fader var en jätte, isynnerhet som bonden Lars alldeles förnekade sig att hava varit närvarande vid det tillfället som hustrun blev havande.

Den lille Axel utbildades hastigt till den ovanligaste människa. Redan vid åtta års ålder, då hans fader, bonden

1) Ur en föreningen Smålands Minne tillhörig handskriften samling "Sagor och sägner från Hjälmeryd (Jkgs l.)". Uppteckningen är gjord på 1860-talet av en obildad person och saknar interpunktering. Jag har därför interpunkterat berättelsen och normaliserat stavningen men för övrigt låtit den förbli oförändrad.

Lars, på släda från skogen hemforslade timmer, hände sig att oxarna ej orkade draga upp stocken uppför backen vid deras gård Draget, spände bonden ifrån dem och lät lasset stå kvar, intet anande den lille Axels ovanliga styrka. Utan att uppmärksamma gossens förhållande fortsätter han sin väg hem. Gossen fattar tag i tiselen och drager lassen hem till gården, där hans moder och andra där varande personer med förskräckelse sågo gossens jättestyrka.

Då gossen upphunnit manlig ålder, dog hans fader Lars, då han blev enda stödet för sin moder. Han uppbyggde då ny ladugård och hembar stora ekbjälkar, som nu vid ladugårdens ombyggnad ligga till fotträd. Man försättes alldeles i förundran, då man föreställer sig att dessa stora stockar blivit burna på människors axlar.

13

En tid därefter var modren utan salt. Hon bad då sin son att han ifrån Karlshamn skulle hemskaffa sådant, som han lovade. Hon bakade då bröd av en skäppa mjöl till matsäck och han gav sig å våg till fots till Karlshamn. Kommen till skillnaden imellan Jönköpings och Kronobergs län eller vid pass $\frac{1}{2}$ mil, förtärde eller uppåt han hela förrådet av den medsända maten. Utan vidare förtäring fick han tillryggalägga hela vägen till Karlshamn. Ankommen till staden går han in i en handelsbod och begärar att få köpa en tunna salt, som han ock fick.

Bodbetjanten frågar honom om han intet hade någon häst. "Nej," svarade den starke Axel. - "Skall du bära det?" sade bokhållaren; varpå han svarade: "Ja," men tillade: "Blott jag får äta mig mätt." Händelsen berättades genast för handelspatron på stället, som genast lät anrätta en måltid för honom av stuvat kött samt bröd. Han gjorde en stark måltid, betalte saltet och begav sig på hemvägen, bärande saltet på ryggen. Bokhållaren, som omöjligt kunde föreställa sig att någon människa funnes, som förmådde bära en sådan tyngd, följde efter ett stycke på vägen för att se om han förmådde att bära saltsäcken. Den starke Axel kom då till en ek, som stod utmed vägen, och fick där i trädet se en gren, som han tyckte passa till en ärjekrok. Därmed fattar han regelmässigt med ena handen i grenen och nedrycker den under yttrande: "du passar bra till en ärjekrok;" varpå han lägger grenen ovanpå säcken. Bokhållaren, som såg att allt var sanning, lämnade den starke Axel under yttrande: "Nu ger jag dig T - d." - Axel fortsätter sin väg hemåt utan den ringaste föda. Ankommen till Grevaryd skog, plockade han lingon, varunder han hade säcken på ryggen. Hemkommen till sin moder, åt han upp bröd efter en skäppa mjöl och kött av en staglad bagge.¹⁾

1) Antagligen skrivfel för slagtad.

Hans moder, som såg hans glupskhet, grät en flod av tårar.

Han dog i medelåldern (lämnade två söner efter sig) men det förmäles intet något om hans hustru. (Den ena av hans söner blev i ett slagsmål ihjälslagen.) Enl. ett i Draget förvarat köpebrev innehades gården i medio av 13(16) eller 14 århund. av en Larsson. Släkten som nu innehar Draget härstammar från den starke Axel. Ingen av släkten har varit så stark som stamfadern.

Tillägg.

Axel var en gång i Ljungsberg för att hjälpa dem med att köra timmer. Utan att säga vad han ville göra går han till skogen och bär timret över ett kärr (det var möjligen hugget). När han slutat går han fram till gården för att äta. Hustrun där hade då kokat gröt av en halv skäppa mjöl, uppöst gröten och lagt ett $\varnothing$ smör ibland gröten. Axel åt ovanpå och hittade intet på smöret. Han förargades däröver, men sade ingenting, utan går åter dit där han varit förut och bär timret tillbaka där han tagit det. Sedan går han återigen fram till gården. Hustrun frågade nu om han intet ville äta mera. Han svarade ja och satte sig till bords och hittade nu smöret. Han åt upp all gröten, gick sedan och bar timret åter över kärret.

Vid ett kalas i Sisshemmet blev han, så stark han

var, inhjälslagen av en bonde i Ryd vid namn Pehr. Härmed tillgick 15
på följande sätt. Då gästerna voro mätta och glada, gingo de ut
i ängen för att förlusta sig i det gröna. Axel bad då Pehrs hustru
att hon skulle "löska" honom i huvudet. Hon lovade och Axel
lade sitt huvud i hennes knän. Pehr, som såg detta, blev genast
ond. Svartsjukans demon överväldigade honom. Han beslöt att häm-
nas. Han fattar tag i ett stycke av en vedrög, som händelsevis
låg där, rusar fram där hans hustru och Axel var och slår honom
i huvudet så att han dör. Alla gästerna rusa till stället vid
Pehrs hustrus skrik: "Nu slog han ihjäl honom!" Pehr var även en 16
oförvägen och ovanligt stark man, så att ingen av de närvarande
torde säga något till honom för hans ogärning. Axels hustru grät
och jämrade sig. Hon gick genast till dåvarande lagman och an-
gav brottet, men då fick hon se Pehrs silverkanna i Ryd, som han
givit lagman såsom gåva för att han skulle hjälpa honom så att
han blev fri från straff. Som Axels hustru inträdde till lagman,
yttrade hon: "Här står Pehrs silvkanna i Ryd. Nu har jag ingen
rättvisa att vänta." Pehr i Ryd slapp med några obetydliga böter.

Axel lämnade 2 söner och 1 dotter efter sig, vilka
fortplantat släkten intill våra dagar. Slut.

Då man närmare betraktar det här sammanförda materialet 16
av berättelser om Pottetorpa here så finner man det synnerligen
enhetligt på visst sätt, då det ju överallt blott kommer an på
att framhålla hans oerhörda styrka och vad som därmed sammanhänger.
Men man måste också märka att det hämtats från olika håll. Under
det några av styrkeproven förefaller jämförelsevis rimliga, är
det annat som måste anses vara ren dikt. En stor del av detta
diktstoff har en gemensam källa: sagan om Hans Havskvinnoson
eller Lille Knös, vilken påträffas ej blott i Sverige utan i en
stor del av Europa. Som exempel på denna saga skall jag här an- 17
föra en småländsk form av densamma.

Hans Havskvinnoson.¹⁾ Han föddes av en havsjungfru
och hans fader var en smed. Han var blott några år när han var
fullvuxen och då skulle han ut i världen och pröva sin lycka.

1) Efter en i min ego befintlig uppteckning från Hånger soc-
ken. Jag har strävat att hålla mig till uppteckningens orda-
lag så nära som möjligt, men stavningen har normaliserats och
en del upprepningar och överflödiga ord har avlägsnats.

Då sade hans moder till honom att han skulle gå till sin fader och be honom om lite hjälp, men han bad inte om mer än att han skulle göra honom en spatserkäpp. Han gjorde först en som en vanlig käpp utav järn förstås. Den tog Hans och bröt i bitar, för den var mycke för klen för honom. Då gjorde smeden en som var så grov som en vanlig järnstång. Den sade Hans tack för och gick att söka sig arbete. Han kom då till en gård, där det var 12 drängar, men där skulle vara 24, och han åtog sig att arbeta för 12 mot att han skulle ha mat för 12 och lön för 12. Det första de skulle göra var att tröska. Då tog Hans av taket på ladan och band ihop två hanaband och började tröska i ladan. Han skilde sig vid det fortare än alla de andra.- Dagen efter skulle de harpa. Då tog Hans och lade sig vid den ena änden av ladan att blåsa bort agnarna och det gick fort.- Nästa dag skulle de köra åt skogen efter ved. Då steg de andra drängarna upp så tidigt så de skulle bli först. Pigorna gick och väckte honom och sade att de andra länge sedan var körda åt skogen. Då sa Hans att han fick lov att få sig lite till livs. De andra drängarna hade tagit alla de likaste hästarna och där fanns inte mer än ett par kvar. Men Hans satte ihop en gammal vagn och körde åt skogen. Där mötte han dem vid en grind. Då tog han och vältade en stor sten på vägen så de andra drängarna inte kunde komma förbi. När han kom till skogen hade han ingen yx, men

han tog och ryckte opp träden med rötterna och lāsste. Då lāsset var fārdigt kunde hāstarna inte draga det ur flācken. Då tog han det pā ryggen och kilade av hem. Nār han kom till grin-den sā stod de andra dār och kunde inte komma fōrbi. Då tog han bort stenen och var fōre dem hemma.

Dā bōrjade de att bli rādāda fōr honom och ville bli av med honom. Nāsta dag skulle de rensā en brunn och dā tånkte de att de skulle bli kvitt honom. Hans skulle gā ner i brunnen och dā tog de och bōrjade kasta sten pā honom. Dā tittade han opp och sa att de skulle se efter borren, sā de inte rev smulor i ōgonen pā honom. De blev fōrvānade och undrade hur de skulle kunna bli av med honom. Sā låg dār en kvarnsten och den vālt-rade de ner, sā den kom om halsen pā honom. Dā gick han opp och in till patron med kvarnstenen om halsen fōr att klaga pā dem, och nār han gick genom dōrrarna revs de ner av kvarnste-nen. De blev rent fōrskrāmāda och visste inte hur de skulle bāra sig āt. Men sā va dār en sjō, som kallades Svartsjō. Dār hade ingen varit och kommit dān med livet. Dit stāllde de av honom att fiska. Han fick mat och pāngar med sig fōr en lāngre tid, tog sin kāpp och maten pā ryggen och spatserade av. Nār han kom dit och bōrjade fiska kom dār fullt av smādjāvlar och bōrjade ansātta honom. Dā tog han opp sin kāpp och bōrjade slā till hōger och vānster och slog av armar och ben pā dem, sā de

måste be honom låta bli. Det gjorde han med det förbehåll att de skulle ställa hem så mycke fisk som fanns i sjön. Och om morgonen var där så mycke fisk på gården, så de inte kom ut för fisk. Då måste de ge Hans en ryslig massa pengar för att han skulle gå.

Sagan varierar i olika trakter dels så att överdrifterna stundom äro ännu större, dels så att en del andra äventyr infogas. I den här meddelade uppteckningen är detaljerna tämligen knapphändiga, men ofta är sagan tämligen vidlyftig. Inledningen om smeden och havsjungfrun eller skogsrået berättas sålunda i regeln som i berättelserna B och C om PuttetOrpa here. Tröskningen sköter han ibland hemma hos sin far såsom i B, men ofta är det först sen han tagit tjänst som han tröskar all säden i logen och rensar den på sitt eget sätt. Nästan alltid är Hans en förskräcklig storätare, som omöjligt kan få

tillräckligt mat hemma utan därför måste ut och söka sig tjänst på ett ställe där han får arbeta för 12 och får mat för 12. Där tröskar han och där far han till skogen. I skogen har han då ett äventyr som händelsevis inte är med i den form av sagan, som jag nyss meddelat. Han lägger sig att sova med oppknäppta byxor. När hans avundsamma medtjänare får se det,

sparkar de honom på det bara stället, men med detsamma knäpper han byxorna så att de sitter fast med fötterna i dem och så springer han genom skogen så att de måste bli uppslitna mot träd och kvistar.-Ofta är det hos en kung han tar tjänst och då hör det alltid till att han skickas ut i krig, och när han inte får äta sin matsäck i fred, slår han ihjäl fienden.

Betraktar vi nu historierna om Pottetorpa here finner vi strax att B har så gott som fullständigt samma innehåll som sagan om Hans havskvinnoson. Blott namnet Pottebo here och historien om saltsäcken har hämtats från annat håll. Ungefär på samma sätt är det med C, fastän den har fått en del tillägg från annat håll. Så till ex. är berättelsen om hans ovänner, som hänger fast och släpas genom skogen uppenbart hämtad från Hans havskvinnoson, men då det talas om att han tog 7 mil i steget, har man anledning att tro att detta är ett lån ur sagan om "Tummeliten och jättens sjumilastövlar" och detta blir mycket sannolikare, som Puttetorps here strax därefter beskrives som så liten, att hans skor inte var större än en karltumme.

21

I D, G och H är inledningen något avvikande. Det är nämligen ej herens mor utan hans far som är ett troll. Detta skulle kunna tänkas stå i sammanhang med den form som sagan om den starke Hans har i flera andra europeiska länder: han har sin styrka därav att han till far har en björn, som rövat bort hans mor

mor, då hon råkat vilse i skogen. Men det är mera sannolikt, att den i Skandinavien vanliga inledningen här blott omarbetats och detta av en naturlig anledning. Då Pottetorpa here icke är en ren sagofugur utan en verklig person, vilkens båda föräldrar var bekanta, kunde man nämligen ej i hans hemtrakt tilldela honom en skogssnuva eller havskvinna till mor, även om en sådan möjlighet ej i och för sig behövde vara utesluten, då man allmänt trodde både att sådana väsen fanns till och att de gärna sökte beblanda sig med människor. Ville man i de trakter där man så att säga personligen var bekant med "heren" genom någon slags övernaturlig börd förklara hans oerhörda kroppsstyrka, måste man alltså vända om sagans framställning så som berättelserna D, G och H har gjort. Ju längre bort från herens hembygd ryktet om honom trängde och ju mer hans namn blott och bart betydde en ofantligt stark karl, dess lättare var det att utan vidare på honom överflytta folksagens fantastiska innehåll.

22

Sedan de berättelser om "heren" bort rensats som uppenbart tillhör sagan, återstår att tillse hur mycket av återstoden som verkligen tillhör Potte torpa here och hur mycket som har lånts från andra starka personer.

En historia, som "heren" inte är alldeles ensam om, är den om fingerkroktävlingen. Den misstanken ligger då nära till hands att den är en vandrande historia, som tillägges än den ene

än den andre och att den ursprungligen tillhört en annan än Pottetorpa here. Men det är ej något nödvändigt att det förhåller sig så. I tider då dylika tävlingar var vanliga, ligger det ju nära till hands att personer som råkat få krokigt långfinger skall begagna sig av sitt lyte så gott de kan. Och att en person med goda kroppskrafter skall kunna draga ett krokigt finger rakt ligger naturligtvis inom möjlighetens område, om också fingrets avslitande väl snarast är en överdrift, som legat nära till hands. För kuriositetens skull kan jag meddela en liknande historia om min egen farfar. Han skall en gång ha kommit till en gästgivaregård, där en karl med krokigt finger brukade utmana resande på fingerkrokstävling och därvid slå vad om en kanna brännvin. Han segrade förstås alltid. Min farfar ville ej gärna inlåta sig med honom, men karlen var envis och fick till slut sin vilja fram. Rätt som det var, började mannen att jämföra sig. Min farfar var honom för stark och drog fingret rakt. "Använd nu ditt brännvin till omslag om fingret, så blir det bra," sa farfar. Jag har hört historien av min far och tror att den är sann.

23.

Någon likhet kan man nog finna mellan vad som berättas om heren och den starke Tuve Jönsson i Duvestubbe.¹⁾

23 b

1) Eva Vigström, Fokdiktning, Köpenhamn 188 81 .

Om denne senare berättas t.ex. om att han i ett slagsmål med en hop drängar från Wrams Gunnarstorp fick syn på en stenbår med sin långvagn, tog den i stången som om det hela varit ett bollträ och klappade på vramlingarna så att de måste fly, en episod, som påminner om herens marknadsslagsmål. Herens brottning med baron Wrangel är jämförlik med Tuve Jönssons brottning med Hasenkam. Den i F berättade historien om timmerstockarna påminner något om en sägen om hur Tuve Jönsson ensam lyfte upp en kvarnaxel, som fallit ur en vagn ner i ett dike och som flere man ej lyckades rubba ur fläcken. Möjligheten att den ene fått låna av den andre kan ej förnekas, men likheten är ej så detaljerad att lån måste förutsättas.

En annan fråga blir om vilket förhållande som råder mellan historierna om Pöttetorpa Here och Axel i Draget. Det är uppenbart att de historier som berättas om den senare har någon verklig grund, men att han är en annan person än Pottetorpa here är lika säkert. Att döma av min enda källa rörande den starke Axel, tycks han ha levat ganska långt tillbaka i tiden. Torpet Draget tillhör efterkommande till Axel och berättaren tycks mena att denne levat under medeltiden, ehuru det anförda köpebrevet ej bevisar något. Historien om Axels död har också ett rätt gammalt tycke, om man än ingalunda behöver gå tillbaka till medeltiden för att finna en passande miljö för

den. Likheten mellan Axel och Pottetorpa here beror på att sagan om den starke Hans, samt historien om saltsäcken, knutits till dem bägge. Men denna sista historia tycks vara Puttetorpa heres ursprungliga tillhörighet. Den är nämligen allmänt knuten till honom under det den ej brukar berättas om andra. Dessutom är det ett annat drag i historien som är att ge akt på och det är att den vanligen förlägges till Karlshamn. Denna stad är nämligen för Puttetorpa heres hemtrakt, Östra Torsås, den naturliga handelsplatsen. Däremot är det tämligen orimligt att låta Axel i Draget uppe från Jönköpings län promenera till Karlshamn. Ett sådant drag tyder uppenbart på att det är Axel som lånat historien från Puttetorpa here och ej tvärtom. Men i så fall är det också en viss sannolikhet för att han lånat sagostoffet från samma håll och ej direkt från folksagan om Hans havskvinnoson.

De berättelser som jag hittills anfört är samtliga från trakter, som är mer eller mindre avlägsna från herens hembygd i Södra Småland. Jag skall sluta med att lämna en berättelse som meddelats mig av föreståndaren för Grimslövs folkhögskola, Dr J.E. Strandmark, vilken i Östra Torsås erhållit upplysningarna av en gammal man, som varit personligen bekant med Pottetorpa here.¹⁾

1) En härmed tämligen nära överensstämmande berättelse, varur Dr. Strandmark hämtat några detaljer förekommer i Smålands beskrivning utg. av Nya Vaxjöbladet. (Allbo härad s. 41 f)